

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA KÜLTÜREL HAYAT

(Mevlâna'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre)

Süleyman ÖZBEK*

ÖZET

XIII. yy. da Anadolu'nun siyasi ve kültürel hayatı gözden geçirildiğinde fevkalade önemli hadiseler, yeni siyasi oluşumlar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan Moğol istilası Anadolu'nun siyasi coğrafyasını altüst etmiş ve Türkiye Selçuklu devletinin inkırazına sebebiyet vererek bu coğrafya üzerinde, Karamanoğulları, Aydınöğulları, Candaroğulları, Pervaneöğulları, Sahipataoğulları, Osmanöğulları gibi yeni Türkmen beyliklerinin doğmasına sebep olmuştur.

Mevlâna Celaleddin'in eserlerinde sadece tasavvuf hayatına ait bilgiler mevcut değildir. O, eserlerinde genellikle dini bilgiler ve nasihatlarla bulunmakla birlikte, yaşadığı dönemde en karışık devresini yaşayan Anadolu'nun siyasi, iktisadi ve kültürel hayatı hakkında da pek çok kıymetli bilgi vermekten geri kalmamıştır. Bu döneme ait yerli kaynakların azlığı göz önünde tutulacak olursa, Mevlâna'nın verdiği bilgilerin kıymeti kendiliğinden ortaya çıkar. Mevlâna, eserlerinde her ne kadar Anadolu hayatını tasvir etse de, O'nun verdiği bilgilerden XIII. yüzyıl Anadolu'sundaki kültür hayatının Orta Asya ile bağlantısının gözardı edilemeyeceği, Türk tarihiyle kültürünün bir bütünlük ve devamlılık arzettiği fikrinin teyit edildiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kültürü, Mevlana, Mesnevi, Fihi Mâfih

ABSTRACT

In Mevlâna Celaleddin's works, not only the informations related to sufist life encountered, in addition to religious advises and principles, he also stated many clues associated with the political, economic and cultural life of Anatolia in his time. Awareness of the shortage of the works that were performed by the people of Anatolia in this era make us admire the importance of Mevlâna 's informations. Although Mevlâna mainly tried to describe the life in Anatolia, by using his clues, it becomes obvious that it is imposible to ignore the Central Asian ties of 13. century Anatolian cultural life and it confirms that Turkish history and culture constitute a monolithic and contunious structure.

Key Words: Turkish culture, Mevlana, Mesnevi, Fihi Mâfih

---

* Yrd. Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

TÜRKİYE SELÇUKLULARINDA KÜLTÜREL HAYAT

(Mevlâna 'nın Fihi Mafih ve Mesnevi'sine Göre)

XII. yy. da Anadolu'nun siyasi ve kültürel hayatı gözden geçirildiğinde fevkalade önemli hadiseler, yeni siyasi oluşumlar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde ortaya çıkan Moğol istilası Anadolu'nun siyasi coğrafyasını altüst etmiş ve Türkiye Selçuklu devletinin inkırazına sebebiyet vererek bu coğrafya üzerinde, Karamanoğulları, Aydınöğulları, Candaroğulları, Pervaneoğulları, Sahipataoğulları, Osmanöğulları gibi yeni Türkmen beyliklerinin doğmasına sebep olmuştur.

Moğol istilasının Anadolu kültür hayatındaki etkisi daha derin ve uzun soluklu olmuştur. Orta Asya'da ve İran coğrafyasında Moğollar önünden kaçarak memleketlerini terketmek zorunda kalan göçebe ve yerleşik hayata geçmiş Türkmen kitleleri yanında pek çok alim, şair, mutasavvıf, zanaatkar hayat hakkı bulmak ümidiyle Anadolu'ya yığılmışlar ve bu yeni coğrafyada eski Türk örf, adet ve ananelerini yaşatarak, daha sonraları Türkiye Selçuklu devletinin mirasını devralacak olan Osmanlı devletinin kültürünü bunun üzerine inşa etmişlerdir.

Orta Asya'dan gelen ve oralarda çok daha önceleri yerleşik hayat nizamına geçmiş Türkmen unsurları, Anadolu'da yerleşik hayata geçişi hızlandırmışlar, göçebe soydaşlarına bu hususta yol gösterici olarak büyük rol oynamışlardır. Bütün İslam aleminde derin izler bırakan Yunus Emre, Mevlâna Celaleddin Rumi gibi mutasavvıflar ile Babailik, Bektaşılık, Mevlevilik ve benzeri Türk tarikatları da yine bu yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Başta Selçuklu sultanları ve devlet adamları olmak üzere Anadolu'da yaşayan Türkmen halk, daha ilk zamanlardan başlamak üzere bu akımlara ve sufilere karşı samimi bir hürmet ve iltifat göstermekteydiler. Harezm sahasından gelen Yeseviye mensupları ve Necmeddin Kübra müridleri, yine Horasan'dan göç eden Kutbeddin Haydar dervişleri, kısa zamanda Anadolu'nun her tarafına yayılarak tasavvuf propagandasına başladılar. Bu propaganda faaliyetleri sonucunda XIII. yy.'da Anadolu şehirlerinde İslam tasavvufunun Horasan ayağını temsil eden pek çok tanınmış simalara rastlamak mümkün olmaktadır. Bunların hepsi yaşadıkları şehirlerde kendilerine geniş bir muhit yaratarak bir çok taraftan bulurken, bir taraftan tasavvuf edebiyatının Anadolu şehirlerinde yayılmasına, diğer taraftan da Orta Asya Türk kültürünün halk arasında canlı tutulmasına yardımcı olmuşlardır.

Bahis konusu ettiğimiz Horasan erenlerinden birisi de tanınmış alim ve sufilerden Sultanü'l-ulema Bahaüddin Veled'dir. Bahaüddin Veled, karısı ve iki oğluyla birlikte Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya gelmiş,

önce Larende'ye yerleşmiştir. Burada 7 yıla yakın bir süre ailesiyle ikamet eden Sultanu'l-ulema daha sonraları Seçuklu sultanı Alaaddin Keykubad'ın davetini kabul ederek Türkiye Selçuklu devletinin başkenti Konya'ya yerleşmiştir. Bahaüddin Velede, Konya'da ancak iki yıl yaşamış ve 1231 yılında manevi mirasını oğlu Mevlâna Celaleddin'e bırakarak hayata veda etmiştir.

Mevlâna Celaleddin, ilk tahsilini babasından almıştır. Onun ilim ve manevi hayatında yer alan diğer şahsiyetler arasında babasının talebelerinden Seyyid Burhaneddin ile Muhyiddin-i Arabi'nin üvey oğlu Sadreddin-i Konevi önemli yer tutar. Zamanla iyi bir müderris olarak ün yapan Celâleddin'e "efendimiz" anlamına gelen Mevlâna lakabı verilir. Bu tarihten sonra Konya halkı, başta Selçuklu sultanı, vezirler ve devlet ricalinin katıldığı vaaz ve sohbet toplantılarında, Mevlâna Celâleddin'in saçtığı feyz ile nurlanmaya başlamışlardır. Mevlâna ölüm tarihi olan 1273 yılına kadar sadece Konya halkını değil bütün dünyayı ilim, irfan ve insan sevgisiyle aydınlatmıştır¹.

Mevlâna'nın geride bıraktığı ve bu araştırmamızda kaynak olarak kullandığımız eserler arasında; Farsça olarak yazılmış 25618 beyit ve 6 ciltlik **Mesnevi**²; tasavvufi şiirlerini içine alan 21 divân ve rubailerinden meydana gelen 44834 beyitlik **Divân-ı Kebir**³; vaaz ve öğütlerinden derlenen **Fihî Mâfih**⁴; yine vaaz ve sohbetlerinden meydana gelen **Mecâlis-i Seb'a**⁵ ile başta Selçuklu sultanları olmak üzere devlet ricaline yazdığı 144 mektuptan oluşan **Mektûbât**⁶ başlıcalarıdır.

Mevlâna Celâleddin'in eserlerinde sadece tasavvuf hayatına ait bilgiler mevcut değildir. O, eserlerinde genellikle dini bilgiler ve nasihatlarla bulunmakla birlikte, en karışık devresini yaşayan Anadolu'nun

¹ Mevlana Celaleddin'in hayatı hakkında sayısız eser kaleme alınmıştır. Biz burada bir bibliyografya çalışması yapmadığımız için konuyla ilgili sadece bir kaç eser ismi zikretmekle iktifa edeceğiz. Bkz. Mehmet Önder, *Mevlana Hayatı ve Eserleri*, Tercüman 1001 Temel Eser; Aydın Taneri, *Mevlana ve Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, 2. Bsk., Ank. 1997; Vedat Genç, *Mevlana İle İlgili Yazılardan Seçmeler*, MEB. Yay. 2. Bsk. 1997; İsmet Kayaoğlu "Mevlâna'nın Moğol Yöneticilerle Münasebetleri", *Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler)*, s. 159-164, Konya 1987.

² *Mesnevi* (Çev. Velede İzbudak), C. I-V, 2. Bsk. İstanbul 1981.

³ *Divan-ı Kebir*, C. I-V, (Çev. Remzi Bengi), İstanbul 1957-1960; C. VI-VII, (Çev. A. Gölpınarlı), İstanbul 1971-1974. Mevlâna'nın Divan-ı Kebir'inde kaleme aldığı rubailer, Velede Çelebi tarafından H. 1312 yılında bir divan halinde toplanmıştır. Tamamı 1646 rubaiden oluşan bu divan MEB yayınları İslam Klasikleri serisinde Türkçeye tercüme edilmiştir. Bkz. *Mevlâna'nın Rubailerini I-II*, (çev. M. Nuri Gençosman) MEB. Yay. 3. Bsk. 1997.

⁴ *Fihî Mâfih*, (Çev. M. Anbarcıoğlu), 5. Bsk. İstanbul 1990.

⁵ *Mecalis-i Seb'a*, (Çev. F. Nafiz Uzluk), İstanbul 1937.

⁶ *Mektubat*, (çev. A. Gölpınarlı), İstanbul 1963.

siyasi, iktisadi ve kültürel hayatı hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Bunların başında devlet ve hükümet hayatına dair verdiği bilgiler başta gelir.

Mevlâna , XIII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasi olayları hakkında fazla bilgi vermez. O bir tasavvuf adamı olması sebebiyle olsa gerek, siyasi arenadan hep uzak durmaya çalışmış ve devlet kademelerinde görev almamıştır. Ortaçağların en korkunç tahribatını gerçekleştiren Moğol istilası onun eserlerinde de yer almıştır. İstila ettikleri şehirlerde büyük katliamlar gerçekleştiren Moğollara⁷ karşı bütün hümanistler gibi, Mevlâna 'nın da sevgi ve hoşgörü beslemesi beklenemez. Nitekim Mevlâna , Anadolu'yu istila eden Moğol askerlerinin yaptıkları yağma,soygun ve katliamı çeşitli vesilelerle eserlerinde zikreder⁸.

Mevlâna Fihî Mâfih 'de, Türk ve İslam alemine karşı Hıristiyan Rumların, Moğollara kız verdiklerini böylece evlilik yoluyla Moğollar ile ittifak yaptıklarına işaret etmektedir⁹. Bu hadise diğer tarihi kaynaklarla da örtüşmektedir. Şöyle ki, Bizans imparatoru Türk ve İslam alemine karşı Moğollar ile bir ittifak teşebbüsünde bulunmuş bu ittifakı güçlendirmek amacıyla da kızını Moğol hanı Hulagu ile evlendirmek istemişse de, bu evlilik gerçekleşmemiştir.

Mısır Türk Memluk sultanı Baybars'ın Moğollarla mücadelesinde daima Mısır sultanlığını tutan Mevlâna , Selçuklu veziri Pervane Muinuddin Süleyman'ı da Moğollarla işbirliği yaparak müslümanlara yapılan zulme yardımcı olmakla suçlamıştır¹⁰. Mevlâna 'nın Memluklere olan muhabbeti Mesnevi'de daha açık şekilde görünmektedir. O biraz aşağıda hakimiyet alameti olarak zikredeceğimiz hükümdar bayrağından bahsederken, “Arslanlarz ama bayrak üstüne resmedilmiş arslanlarz”¹¹ ifadesini kullanır. Burada üzerinde arslan arması olan bayrak Memluk sultanı Baybars'ın armasıdır. Böylece Mevlâna açık bir şekilde Moğollara karşı Mısır Memluk devletini desteklediğini ortaya koymaktadır.

Mevlâna eserlerinde sık sık devlet hayatının aynası sayılan saray, hükümet teşkilatı ve devlet ricâli ile ilgili konulara temas etmektedir. Bu konuda Mevlâna 'nın öncelikle hükümdar ve hakimiyet alâmetleri hakkında verdiği bilgilerden başlayacak olursak;

⁷ *Fihî Mâfih* , s. 265.

⁸ *Mesnevi* III, Beyit No: 858-863; *Fihî Mâfih* , s. 9, 100-101; Bundan sonra Mesnevi'den vereceğimiz dip notlarda sadece beyit numarası verilecek, (Beyit NO:) kullanılmayacaktır.

⁹ *Fihî Mâfih* , s. 43; Bu konuda bkz. Süleyman Özbek, “ Türkiye Selçukluları-Memluk Münasebetleri 1250-1277” , *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, S. 2 (Mayıs 1999), s. 43-61.

¹⁰ *Fihî Mâfih* , s. 9-10

¹¹ *Mesnevi*, I, 604.

Saray, taht¹², tâc¹³, nevbet¹⁴, bayrak, tıraz¹⁵, çadır¹⁶, sikke¹⁷ gibi genel kabul gören hakimiyet alâmetleri¹⁸ hakkında Mevlâna da hemfikirdir. Ancak O, hükümdarın kahrı yani sert ve şiddetli muamelede bulunması, suçluları asması veya zindana atmasını da, hakimiyet alâmetlerinden sayar. Ona göre “nasıl ki, hil’at saltanatın kemâlîne alâmet olursa darağacına çekmek, öldürmek ve zindan da aynen bunun gibidir”¹⁹ demektedir. Mevlâna yine bu konuda devamlı “hükümdar birini insanların ibret alması için herkesin ortasında asarsa, hükmün yerine geldiği ve padişahın emrinin kuvvetli ve tesirli olduğu görülecektir”²⁰ sözleriyle de fikrinde ısrarlı olarak belki de hümanist kişiliğinden beklenmeyen bir tavır sergiler.

Mevlâna ’da hakimiyet mücadeleleri hakkında bilgi bulmak da mümkündür. O, öncelikle hanedan üyeleri arasında cereyan eden taht çekişmelerine ve aynı aileye mensup olanların birbirlerine kılıç çekmelerine temas etmekte ve bunun dünya tamahından meydana geldiğini kaydetmektedir²¹.

Mevlâna ’nın saray görevlilerine dair verdiği bilgiler de dikkat çekicidir. O saray görevlileri arasında sık sık vezirden bahsetmektedir²². Ayrıca, atabeg²³, nâib²⁴, pervâne²⁵, hâdim-i sultan²⁶, perdedâr²⁷, esvapçıbaşı²⁸, emir-i igdişân²⁹, emir-i ahûr³⁰, hadımlar, çavuşlar ve teşrifatçı³¹ gibi görevlilerin yanında havâss ve nedimler³² ile soytarı³³ gibi saray görevlilerinden de sık sık bahsedilmektedir.

¹² *Mesnevi*, VI, 1390

¹³ *Mesnevi* VI, 1639.

¹⁴ *Mesnevi* III, 4093-4095;

¹⁵ *Mesnevi*, I, 1370 ve 2853-2854; II, 2587; III, 2587; *Fihî Mâfih* , s. 48-49, 270, 294;

¹⁶ *Fihî Mâfih* , s. 145.

¹⁷ *Mesnevi*, I, 1105;IV, 2872-2874, 3290.

¹⁸ Hakimiyet alâmetlerini, hükümdarın lakap ve unvanları, hutbe, sikke, taht, tac, çetr, tıraz, bayrak, Nebbet, Tuğ, Kemer, saray ve çadır olarak sıralamak mümkündür. Bu konuda bkz. M. Altay Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, Aydın Taneri, *Celâlu’-d-Din Harizmşah ve Zamanı*, Ankara 1977.

¹⁹ *Fihî Mâfih* , s. 48-49.

²⁰ *Fihî Mâfih* s.270.

²¹ *Mesnevi* V, 526-530, 1202.

²² *Mesnevi*, I, 463, 344-345.

²³ *Fihî Mâfih* , s. 43.

²⁴ *Fihî Mâfih* , s. 75, 121.

²⁵ *Fihî Mâfih* , s. 9

²⁶ *Fihî Mâfih* , s. 230

²⁷ *Fihî Mâfih* , s. 183.

²⁸ *Mesnevi*, I, 766.

²⁹ *Mesnevi*, I, 272.

³⁰ *Mesnevi* V, 2364-2367.

³¹ *Mesnevi*, I, 115, 172, 632.

³² *Mesnevi*, I, 188-189

Mevlâna 'nın eserlerinde saray hayatı ve hükümet işleri hakkında temas ettiği konulardan birisi de divân toplantıdır. O, divânda “birçok düzenleyici ve faydalı” kararlar alındığından³⁴, burada alınan kararların vezirler tarafından gerekli yerlere anında yazılarak iletiğinden³⁵ bahseder. Sık olmamakla birlikte divâna katılmayan bazı saray görevlilerinin hizmetkârlara mal ve para vererek divânda olup bitenler hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştıklarını hikaye eder³⁶.

Mevlâna bir taraftan hükümdarın cuma namazlarına giderken halkın arasına çıkmasını³⁷ veya bayram sabahı at üzerinde şehri gezmesini³⁸ yani hükümdarın halkla bayramlaşmasını anlatırken diğer yandan saraydaki teşrifât kâideleri ile ilgili olarak da, hükümdarın huzuruna girenlerin el ve etek öptükleri³⁹ ve huzurda kimlerin nerede ve nasıl duracağına⁴⁰ dair teşrifât kâidelerini yine hikâyemsi tarzda ele almaktadır.

Mevlâna 'nın saray hayatına dair verdiği bilgilerden ele alacağımız son konu ise şehzadelerin eğitimidir. Bu konuda Mevlâna , müstakbel hükümdarların en iyi şekilde yetiştirilmeleri için devrin en seçkin ilim ve hüner sahibi kişilerinin hükümdarlar tarafından görevlendirildiğini⁴¹ ifade eder.

Ordu ve askeri teşkilâta dair verilen bilgilerden genel olarak savaşlarda kullanılan silahlar hakkında bilgi verilmektedir. Bu silahlar arasında kılıç ile ok ve yay⁴² ilk sırayı alır. Saldırı silahlarından, hançer, süngü, mızrak, gürz⁴³, savunma aracı olarak kalkan, zırh, miğfer⁴⁴, ayrıca kuşatmalarda kullanılan kement, merdiven ve mancınık⁴⁵ da Mevlâna 'nın sık sık bahis konusu ettiği savaş aletleri arasındadır. Mevlâna yine savaş esnasında pusu kurmak gibi hileye ve savaş oyunlarına başvurmanın gerekliliğine de işaret eder⁴⁶.

Gerek 1243 yılında Köseadağı gerekse 1258 Sultanhanı önünde yapılan savaşlarda Selçuklu askerlerinin Moğollar karşısında firar

³³ *Fihi Mâfih* , s. 38, 341.

³⁴ *Mesnevi*, V, 4035; *Fihi Mâfih* , s. 160.

³⁵ *Mesnevi*, I, 463; VI, 2515-2516.

³⁶ *Fihi Mâfih* , s. 35.

³⁷ *Mesnevi*, VI, 2465-2469.

³⁸ *Fihi Mâfih* , s. 293.

³⁹ *Mesnevi*, I, 1768.

⁴⁰ *Mesnevi*, I, 3150-3153.

⁴¹ *Fihi Mâfih* , s. 28.

⁴² *Mesnevi*, I, 689, 1384; II, 118; *Fihi Mâfih* , s. 24, 324

⁴³ *Mesnevi*, I, 420, 526, 689, 3318; III, 3426-3427; V, 3496; VI, 710.

⁴⁴ *Mesnevi*, I, 3318; III, 3418; *Fihi Mâfih* , s. 324, 336

⁴⁵ *Mesnevi*, I, 689; II, 348-349; V, 3840-3841; VI, 2844.

⁴⁶ *Mesnevi*, I, 689.

etmelerinin etkisinde kalmış olsa gerektir ki, Mevlâna sık sık, ihanet ederek savaş meydanını terk eden korkak askerlerden bahsetmekte ve onları lanetlemektedir⁴⁷.

Halkla içiçe yaşayan Mevlâna 'nın XIII yüzyılda Anadolu'daki içtimâî hayata dair verdiği bilgiler de tabii olarak daha detaylıdır.

Mevlâna devrinin giyim kuşamı hakkında ipuçları verirken, kadınların genellikle atlas, sof ve ipekli kumaşlardan yapılmış elbiseler giydiklerini, çarşaf giyerek yüzlerini peçeyle örttüklerini⁴⁸ ifade eder. Mevlâna , kadınların erkeklere güzel görünmek amacıyla sıkça kullandıkları çeşitli makyaj malzemelerini sayar. Bu malzemeler arasında ilk sırayı alan aynanın yanında yanaklara sürülen allık ve boyalardan, gözlere çekilen sürmelerden, ve güzel kokulardan bahsedilmektedir⁴⁹. Kadınların kullandığı süs eşyaları arasında inci gerdanlık, bilezik, küpe, taç ve halhal zikredilmektedir⁵⁰.

Selçuklu devri Anadolu'sunda kullanılan erkek kıyafetleri arasında hırka, cübbe, şalvar, sarık, külâh ve çarıktan söz edilir⁵¹. Zenginlerin Kaftan, soğuktan rahatsız olanların kürk giydiğini⁵² söyleyen Mevlâna , ilim câmiasının her zaman cübbe ve sarık ile dolaştığına işaret ederek bir bakıma bunun, ilim ehlinin resmi kıyafeti olduğunu vurgular⁵³.

XIII yüzyıl Anadolu'sunda, genellikle göçebe Türkmenler çadırlarında⁵⁴ yaşarken köy ve şehirlerde yaşayan halk, taş veya kerpiçten yapılan ve içine saman karıştırılmış çamur balçıkla sıvanan evlerde otururlardı⁵⁵. Mevlâna bu evlerde aydınlatma aracı olarak çıra, kandil, mum⁵⁶ kullandığına işaret ederken, ısınma aracı olarak da ocak ve tandırdan bahseder⁵⁷.

Tandırlarda odun, saman ve tezek yakarak⁵⁸ pişirilen yemekler arasında genelde yufka ekmeği ile buğday ve arpa ekmeği⁵⁹ başı çekerken, Türklerin milli yemeği sayılan tutmaç⁶⁰ ile et ve buğdaydan yapılan herise⁶¹

⁴⁷ *Mesnevi*, II, 2844-2846.

⁴⁸ *Mesnevi*, I, 2382; III, 3444; V, 363, 2233; *Fihi Mâfih* , s. 18.

⁴⁹ *Mesnevi*, I, 340, 1534, 1779; II, 108, 164; VI, 1268-1270; *Fihi Mâfih* , s. 92, 197, 245

⁵⁰ *Mesnevi*, I, 2912, 2937; IV, 999-1001, 1612.

⁵¹ *Mesnevi*, IV, 688, 887, 1747; VI, 454,461.

⁵² *Mesnevi*, I, 1956; VI, 1273-1274; *Fihi Mâfih* , s. 54.

⁵³ *Fihi Mâfih* , s. 134.

⁵⁴ *Mesnevi*, II, 456; IV, 1476.

⁵⁵ *Mesnevi* II, 167, 1846; III, 478, 2886-2887; IV, 469.

⁵⁶ *Mesnevi*, I, 1643, *Fihi Mâfih* , s. 40, 255.

⁵⁷ *Fihi Mâfih* , s. 260.

⁵⁸ *Mesnevi* IV, 240; *Fihi Mâfih* , s. 19.

⁵⁹ *Mesnevi*, I, 2082; II, 2190; V, 278; *Fihi Mâfih* , s. 344

⁶⁰ *Mesnevi* II, 324; IV, 2632-2636; *Fihi Mâfih* , s. 13.

adı verilen bir çorbanın adı da sıkça tekrarlanmaktadır. Ayrıca, tirit, ciğer, zerde, pirinç ve bulgur pilavı, nohut, börek, kızarmış et, kelle kebabı, işkembe çorbası gibi yemek adları zikredilmektedir⁶². Yemeklere çeşni katmak amacıyla soğan, sarımsak, biber ve sirkeden bahsedilmektedir⁶³. Yapımında hammadde olarak şeker kamışından yararlanılan şeker, tatlı yapımında kullanılmaktadır. Nitekim bu tatlılar arasında pekmez ve kadayıf, gülbeşeker ve badem helvasının sık sık adı geçmektedir⁶⁴, İçeceklerden ise başta üzüm şarabı, gül sulu şeker şerbeti, nardenk şerbeti ve ayranın adı geçmektedir⁶⁵. Bu içecekleri muhafaza etmek için testi, küp, ibrik veya su tulumları kullanılmaktadır⁶⁶.

Kışlık zahire ve yiyecekler zamanı gelince kullanılmak üzere kuyularda veya ambarlarda saklanmaktadır⁶⁷. Ancak bu kışlık zahireyi özellikle bit, fare gibi zararlı haşarelere karşı saklamak ve muhafaza etmenin bazı zorlukları vardır⁶⁸.

Evlerde bulundurulmuş evcil hayvanlar arasında büyükbaş deve, sığır; küçükbaş koyun ve keçi; kümes için tavuk, horoz ve kaz gibi hayvanların yanında, kedi ile evi koruması ve bekçilik yapmasının yanında avcılık için de beslenen köpek başta gelir. Yine evlerde eğlence amaçlı olmak üzere kafeslerde bülbül, papağan gibi kuşların beslendiği de anlaşılmaktadır⁶⁹. Özellikle devlet kurumlarında haberleşmede kullanılmak amacıyla posta güvercinleri yetiştirilmektedir⁷⁰.

Mevlâna , halkın gerek boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla gerekse ticaret maksadıyla yaban hayvanlarını avladıklarını da ifade etmektedir⁷¹. Avcılık konusunda, doğan kuşları ile av köpeklerinden istifade edilerek veya çeşitli tuzaklar kurularak yapılan kuş avcılığına sıkça temas edilmektedir⁷². Tilki, geyik, tavşan ve çakal avlanan yaban hayvanları arasındadır⁷³. Yine olta ile balık avlanması da zikredilen hususlardandır⁷⁴.

⁶¹ *Mesnevi*, VI, 718-719; *Fihi Mâfih* , s. 96.

⁶² *Mesnevi*, I, 1672; III, 296, 4159-4162; V, 3576-3577; *Fihi Mâfih* , s. 25, 63, 116, 273, 300.

⁶³ *Mesnevi*, I, 83, 1527; IV, 1083; *Fihi Mâfih* , s. 96.

⁶⁴ *Mesnevi*, I, 445, 1494, 1600-1601; II, 1148, 2277, 2428, 3697; III, 1918, 3285.

⁶⁵ *Mesnevi*, I, 447, 708, 1944, 1226, 2932,

⁶⁶ *Mesnevi*, I, 773; *Fihi Mâfih* , s. 64, 174

⁶⁷ *Mesnevi*, I, 377; IV, 144; *Fihi Mâfih* , s. 260

⁶⁸ *Mesnevi*, I, 380, 2240; VI, 1092.

⁶⁹ *Mesnevi*, I, 2017, 2786, 3021, 1541, 1571; II, 1914; III, 1101; *Fihi Mâfih* , s. 55, 134

⁷⁰ *Mesnevi*, I, 1690; III, 4755.

⁷¹ *Mesnevi*, I, 365; *Fihi Mâfih* , s. 41.

⁷² *Fihi Mâfih* , s. 196, 210.

⁷³ *Mesnevi*, I, 993.

⁷⁴ *Mesnevi*, I, 3618; II, 2719; *Fihi Mâfih* , s. 182.

Gerek saray erkanı ve gerekse halk arasında büyük itibar gören ve günümüzde oynanan polo'ya benzer bir oyun olan çevgan da Ortaçağlarda sık karşılaşılan bir eğlence şeklidir⁷⁵. Mevlâna , halkın boş zamanlarını değerlendirmek amacıyla oynadığı diğer eğlencelikler arasında kadınların oya, nakış ve gergef işledikleri, erkeklerin tavla, satranç oynadıklarını kaydetmektedir⁷⁶. Seyirlik oyunlar arasında yılan oynatmak, canbazlık ve sihirbazlık sayılmaktadır⁷⁷.

Çocukların oyun oynamakla zekalarının arttığını akıllandığını söyleyen Mevlâna , çocukların kendi aralarında oynadıkları oyunlardan bahsederken, kız çocukların bez bebeklerle, erkek çocukların tahta ata binerek, tahta kılıçlarla yaptıkları savaş oyunu, güreş, esnaflık oyunu, ceviz oyunlarını saymaktadır⁷⁸.

Selçuklu Türkiyesi'nde aile hayatı ve gündelik hayat hakkında verilen bilgiler de gayet orjinaldir. Evlenme esnasında, gelin adayı kızın görülerek beğenilmesi, oğlan tarafının başlık parası vermesi, gelin kızlara düğün esnasında kına yakılması, makyaj yapılması, gelin alırken saçın saçılması, gelinin çeyiz getirmesi⁷⁹, gibi Orta Asya kökenli adetler zikredilmektedir. Mevlâna evlenecek çiftlerin seviye ve gelir açısından birbirine denk olması lazım geldiğini de özenle vurgulamaktadır⁸⁰. Çok kadınla evlilik konusunda fazla bilgi vermeyen Mevlâna bu konuda sadece yaşlı kadınların kocalarını eve bağlamak için ister istemez ikinci bir kadınla evlendirmelerinden bahseder⁸¹.

Aile hayatı hakkında verilen bilgilerden, iyi bir gelire sahip olan ailelerin çocuklarına dadı ve sütanne tuttuğu anlaşılmaktadır⁸². Mevlâna karı-koca arasındaki ilişkiler konusunda da evin reisinin her zaman kadın olduğunu ifade ederken, kadınlarla görüş alışverişinde bulunulmasını ancak onların verdiği kararın tam tersini uygulamak gerektiğini tavsiye eder⁸³.

Mevlâna halk arasında yaşayan adet ve gelenekler hakkında da önemli bilgiler aktarmaktadır. Mesela bugün dahi Anadolu'nun pek çok yöresinde hala yaşatılan ay veya güneş tutulduğu zaman teneke, tencere kapağı gibi metal eşyaları birbirine vurarak ses çıkarma adetinden bahseder⁸⁴. Ateşe üzerlik tohumu serpmek⁸⁵, Cenaze törenlerinde, para

⁷⁵ *Mesnevi*, I, 1868 ; II, 313-314; *Fihi Mâfih* , s. 114

⁷⁶ *Mesnevi*, I, 600, 613, 1786, 2002; II, 130, 613; III, 885.

⁷⁷ *Mesnevi* II, 135; III, 994-998; VI, 1333.

⁷⁸ *Mesnevi*, I, 3435-3436; II, 199, 2340, 2598; III, 2850; V, 3597-3599; VI, 2255-2256.

⁷⁹ *Mesnevi*, I, 1435, 1687, 3449; IV, 48, 198-203, 3136; VI, 253-254, 303.

⁸⁰ *Mesnevi*, IV, 195-197.

⁸¹ *Mesnevi*, VI, 675.

⁸² *Mesnevi*, I, 587; II, 1952; III, 45-48; *Fihi Mâfih* , s. 340

⁸³ *Mesnevi*, I, , 2427, 2956.

⁸⁴ *Mesnevi*, I, 2453-2454

karşılığı ağıtçı tutulmasının yanında, ölü sahiblerinin yas tutarken başlarına toprak saçmaları, saçlarını sakallarını yolarak, elbiselerini yırtmaları, külahlarını yere çalmaları⁸⁶. gibi genellikle ortasya kökenli matem törenleri hikaye eder. Bu devir Anadolu'sunda da tıpkı Orta Asya yuğ törenlerinde olduğu gibi ölünün ardından kurban kesilerek taziye için gelenlere ikram edilmektedir⁸⁷. Küçük ve büyük baş hayvanlardan yapılan kurban kesilmesi işi kurban bayramı, adak ve nezir için de yapılmaktaydı⁸⁸. Mevlâna bu devirde Anadolu'yu işgal altında tutan Moğollardan birisi hastalandığı zaman arkadaşlarının kötü ruhları ve azraili korkutmak için göğe ok attıklarını da kaydeder⁸⁹.

Mevlâna , bu devirde halk tarafından kabul gören renkler arasında sarı, kırmızı,ve yeşili zikreder⁹⁰. Bu renkler nevrüz kutlamalarında da sık sık karşımıza çıkan ve Türk kültüründe Orta Asya'dan beri kabul edilen temel renklerdir. Yine O, “tuz ekmek hakkı” adı altında tamamen Türk kültürüne has bir anlayışı ve deyimi sık sık kullanmaktadır⁹¹.

Tarihin her devresinde olduğu gibi, XIII yüzyıl Anadolu'sunda da falcılık, büyücülük ve sihir rağbet gören adetlerdendir. Mevlâna sık sık büyü ve sihir yapan, fal açan kadınlardan bahsederken bir yerde de karı ve kocanın arasının açılması için büyü yapıldığını kaydeder⁹².

Her devirde olduğu gibi Selçuklular zamanı Anadolu'sunda da halk arasında kötü ahlak sahibi insanlar mevcuttur. Mevlâna bunlar hakkında bilgi verirken pek çok yerde elbise ve at çalan, evleri soyan hırsız ve yankesici hikayeleri anlatır⁹³. Yine kötü huylar arasında zina, fahişelik ve oğlancılık ile az da olsa lezbiyenlik ve hayvanlar ile cinsi münasebette bulunanlara dair epey malumat vardır⁹⁴.

Mevlâna 'nın yaşadığı devir için saydığı kötü ahlak sahibi kimseler arasında üzüm ve hurmadan yapılan şaraplardan içerek sarhoş olanlar ile afyon kullanan uyuşturucu müptelaları⁹⁵ da önemli yer tutar. Ayrıca kandil yağına su katan dolandırıcılar ve sahte altın basan kalpazanlar da yine

⁸⁵ *Mesnevi II*, 127

⁸⁶ *Mesnevi I*, 284, 664-666, 1692, 2184; *II*, 496; *III*, 2427; *VI*, 538.

⁸⁷ *Mesnevi III*, 3343-3347.

⁸⁸ *Mesnevi III*, 2141-2145.

⁸⁹ *Mesnevi VI*, 374.

⁹⁰ *Mesnevi I*, 764, 1121, *II*, 1099, 1600.

⁹¹ *Mesnevi I*, 165; *II*, 226.

⁹² *Mesnevi I*, 277; *II*, 1782, 3783; *V*, 1042-1043; *VI*, 411, 998; *Fihî Mâfih* , s. 350

⁹³ *Mesnevi I*, 1118,1252; *III*, 2799; *Fihî Mâfih* , s. 62, 88.

⁹⁴ *Mesnevi I*, 88, 535, 1872-1873; *II*, 776-778, 3155-3157; *III*, 1957-1958; *V*, 1333-1390, 2497, 2661; *VI*, 1732, 2995-2996.

⁹⁵ *Mesnevi I*, 1725 ; *III*, 671; *Fihî Mâfih* , s. 150, 251.

Mevlâna 'nın tenkid ettiği suçlular arasındadır⁹⁶. Toplumsal bir hastalık olan ve her devirde karşımıza çıkan rüşvet konusunda Mevlâna 'da şikayetçidir. O, özellikle saray görevlileri ile adliye teşkilâtının başı olan ve esas görevi adalet dağıtmak olan kadılardan pek çoğunun rüşvet aldıklarını kaydetmektedir⁹⁷.

Bu devirde sık sık karşımıza çıkan dilencilik de Mevlâna tarafından hoş görülmeleyen mesleklerdendir. O, bir taraftan halkın duygularını istismar ederek para toplamaya çalışan ve bunun içinde kendilerini sakat göstermeye çalışan dilencilerin en aşağı meslek grubu olduğunu ifade ederken⁹⁸, diğer taraftan da gerçekten yoksul olanlara sadaka verilmesini ve hayır yapılmasını teşvik etmekteydi. Yine Mevlâna 'nın anlattıklarından bu devirde halkın yararına aşevleri, sebil gibi hayır kurumları yapan ve yoksullara sadakalar dağıtan “ ya cömertliğini göstermek için veya ad kazanmak ve sevaba girmek için” hayır yapan çok sayıda zengin hayır sahipleri mevcuttur⁹⁹.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda tababet ilmi ve hastalıklar hakkında da Mevlâna epey malumat vermektedir. Doktorları ruhani ve bedeni hekim diye ikiye ayıran Mevlâna 'ya göre ruhani hekimler tasavvuf ehli olup, insanı inanç ve itikat yönünden tedavi eden rahatlatan insanlardı. Bedeni hekimler ise “insanı gıdalarla, meyvalarla doyuran kuvvetlendiren, tedaviyle insanları yaşıtan”¹⁰⁰ bildiğimiz günümüzdeki doktorlardır.

Mevlâna 'da adı geçen hastalıkları da ikiye ayırmak lazımdır. Bunlardan ilki; kellik, sağır ve dilsizlik, körlük ve kekemelik gibi doğuştan gelen rahatsızlıklardır¹⁰¹. Sonradan oluşan rahatsızlıklar arasında veba, gıda zehirlenmesi, göz ve diş ağrısı, nezle, sıtma, kulunç, basur, safra, felç, titreme illeti, toprak yeme, uyuz gibi hastalıklar sayılmaktadır¹⁰².

Mevlâna 'nın “zina yüzünden etrafa veba yayılır”¹⁰³ sözleriyle cinsi temas yoluyla da bazı tehlikeli hastalıkların bulaştığına işaret etmesi ve halkı ikaz etmesi dikkat çekicidir. Ayrıca O, temiz olmayan suların içilmesi, evlerdeki yiyeceklerin ve mutfak malzemesinin steril ortamının sağlanamaması sebebiyle fare, bit ve sivrisinek gibi zararlı hayvanlar,

⁹⁶ *Mesnevi*, I, 897-898, 1643, 2149.; II, 2735.

⁹⁷ *Mesnevi*, I, 335; II, 2753; III, 159.

⁹⁸ *Mesnevi*, I, 2236-2238; 2318; II, 5281-5282; III, 2323, 3949-3950.

⁹⁹ *Mesnevi*, I, 256; *Fihî Mâfih*, s. 161, 172.

¹⁰⁰ *Mesnevi* III, 2700-2704; IV, 1794-1799.

¹⁰¹ *Mesnevi*, I, 1626, 2343-2344; *Fihî Mâfih*, s. 327-328, 231.

¹⁰² *Mesnevi*, I, 88, 1284, 1316, 1499, 3378; II, 1080, 1945-1946; III, 1236, 1697, 1702; *Fihî Mâfih*, s. 53, 241, 280

¹⁰³ *Mesnevi*, I, 88.

böcekler ve haşerat yoluyla da çeşitli hastalıkların ortaya çıktığını söylemektedir¹⁰⁴.

Mevlâna 'nın verdiği bilgilere göre, Selçuklu Türkiye'sinde doktorların hastalarını muayene usulleri günümüz tıbbına yakın metodlar içermektedir. Doktorlar, meşhur tıp kitaplarından okuyarak öğrendikleri¹⁰⁵ şekilde hastalarının, idrar, gayta muayenelerini yapmakta, el, yüz ve gözlerini kontrol ederek, nabız ölçerek hastalığı teşhis etmeye çalışmaktadırlar¹⁰⁶. Yine hastalıkların tedavisinde kopmuş damarı birbirine bağlama yara ve çibanın neşterledeşilmesi ile pansuman gibi cerrahi müdahalelerin yanında kırık ve çıkıkların tedavisi, çürük dişlerin çekilmesi gibi yine modern tıp teknikleri uygulanmaktadır¹⁰⁷.

Tedavide kullanılan usuller arasında ilaç kullanmak ilk sırada gelir¹⁰⁸. Bu konuda şifalı otlardan yapılan ilaç ve merhemlerden yararlanılmaktadır. Cerrahi müdahalelerde acıyı dindirmek için afyon verilerek hastanın uyutulması¹⁰⁹ günümüzdeki narkoz uygulamasını akla getirmektedir. Gıda zehirlenmelerinde hastanın kusturulması her zaman müracaat edilen bir yoldur. Hacamat adı verilen mevsimin belli zamanlarında kan aldırarak hasta kanının vücuttan dışarı atılması ve hastalara perhiz uygulamasından da sıkça bahsedilmektedir¹¹⁰. Ayrıca yaranın kangren olmaması için dağlanması da uygulanan tıbbi tedavi usulleri arasındadır¹¹¹.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda ilmî hayat hakkında Mevlâna 'nın verdiği bilgilere bakarak şunlar söylenebilir. Halk çocuğunu okutmak bilgi sahibi yapmak amacıyla mahallelerde bulunan mekteplere göndermektedir. Çocuklar burada başta dinî ilimler olmak üzere ilk okul seviyesinde okuma ve yazma öğrenmektedir.¹¹² Yüksek tahsil yapmak isteyenler için büyük şehirlerde bulunan medreseler hizmet vermektedir¹¹³. Mevlâna 'nın verdiği bilgilerden mahalle mektebinde hocalık yapanların maaşlarının yetersiz olduğu ve geçim sıkıntısı çektikleri anlaşılmaktadır¹¹⁴. Mekteplerde bir terbiye metodu olarak hocalar tarafından öğrencilere sık sık falaka cezası

¹⁰⁴ *Mesnevi*, I, 2723 ; II, 1722; *Fihî Mâfih* , s. 73, 111.

¹⁰⁵ *Mesnevi*, IV, 796.

¹⁰⁶ *Mesnevi*, I, 1272; III, 2707; IV, 1794-1799; *Fihî Mâfih* , s. 231

¹⁰⁷ *Mesnevi*, I, 1071, 1866, 3328, 3882-3884; III, 95; *Fihî Mâfih* , s. 241.

¹⁰⁸ *Mesnevi*, III, 2754, 2915-2916.

¹⁰⁹ *Mesnevi*, II, 1503; IV, 1288-1294.

¹¹⁰ *Mesnevi*, I, 1598, 1604, 1863, 2910-2911, 3591-3596; II, 948-949, 1832-1833; V, 2001-2002; *Fihî Mâfih* , s. 118

¹¹¹ *Mesnevi*, II, 2009.

¹¹² *Mesnevi* III, 1322-1335, 4585-4588; IV, 2579.

¹¹³ *Mesnevi*, VI, 1365.

¹¹⁴ *Mesnevi*, I, 2792-2793; *Fihî Mâfih* , s. 181, 184.

uygulandığını¹¹⁵ kaydeden Mevlâna'nın, konuyu anlatımdaki ifadelerinden bunu hoşgördüğü anlaşılmaktadır.

Bu devirde Selçuklu medreselerinde Kur'an, tefsir, fıkıh, usul, sarf, nahiv, felsefe, astronomi gibi dersler okutulmaktadır. Ayrıca reml, ilm-i nücûm gibi fal ve büyücülüğe ait bilgilerin de medrese dışında tahsilinin yapıldığı yine Mevlâna tarafından bildirilmektedir¹¹⁶.

Selçuklu Anadolu'sunda mektep ve medreselerin yanında tekke ve zâviyelerde de tasavvuf eğitimi verilmekteydi. Buralarda mürid-mürşid ilişkileri içerisinde tamamen manevi terbiye esas tutulmaktaydı¹¹⁷. Tarihte tekke ve zâviyelerin fonksiyonlarında olduğu gibi bu devirdeki tekke ve zâviyeler de fakirleri ve yolcuları ücretsiz barındırmakta ve yolcuların hayvanlarına da yem, tımar gibi gerekli hizmetleri vermekteydi¹¹⁸. Kendisi de bir mutasavvıf olan Mevlâna, bu tür tekke ve zaviyeleri tasvip etmekle beraber, halk tarafından kabul gören tarikat ve derviş anlayışının dışında davranışlar sergileyen dervişleri özellikle de cavlaki dervişlerini pek hoş karşılamamaktadır¹¹⁹.

Bu devir adliye teşkilâtı hakkında Mevlâna, mahkemeler ve mahkemelerde davalara bakan kadılar hakkında bilgi verir. Mevlâna, dünyanın adalet üzerine durduğunu¹²⁰ belirtmekle beraber bunun uygulayıcısı olan kadı hakkında verdiği bilgiler genelde olumsuzdur. O, adil, doğru karar veren kadılardan bahsetmekle beraber sık sık kadıların rüşvet almasından bahsetmektedir¹²¹. Mevlâna'nın verdiği bilgilere göre bu devir mahkemelerinde, kurulan bir vakfın vakfiyesi tasdik edilmekte, bir dükkan satışı yapılmakta, yapılan nikah kadı önünde kayda geçirilmekte ve bütün bunlar ikişer şahitle yapılmaktadır¹²². Halkın karşılaştıkları meselelerin hallinde müftülerden fetvâ istedikleri ve bu talebin fetvâ makâmı tarafından yerine getirildiği anlaşılmaktadır¹²³.

Mevlâna, suçlulara verilen cezalar hakkında da teferruatlı bilgi verir. O, hükümdarın suçluyu ibret-i âlem için herkesin önünde cezalandırması gerektiğini ve bununla hem, hükümdarın kudretli olduğunun anlaşılacağı hem de verilen cezanın halk üzerinde caydırıcı özellik taşıyacağı kanaatindeydi¹²⁴. Mevlâna'nın yaşadığı devirde suçlulara karşı uygulanan

¹¹⁵ *Mesnevi*, V, 3006; *Fihi Mâfih*, s. 329.

¹¹⁶ *Mesnevi*, I, 2830-2833, 3387; III, 2527; *Fihi Mâfih*, s. 28, 33, 60, 178.

¹¹⁷ *Fihi Mâfih*, s. 189.

¹¹⁸ *Mesnevi* II, 156-157; 514-530.

¹¹⁹ *Mesnevi*, I, 259.

¹²⁰ *Mesnevi*, III, 2422; V, 1089-1091.

¹²¹ *Mesnevi*, III, 1397; *Fihi Mâfih*, s. 173.

¹²² *Mesnevi*, III, 4010; *Fihi Mâfih*, s. 53

¹²³ *Fihi Mâfih*, s. 78.

¹²⁴ *Fihi Mâfih*, s. 270.

cezalar arasında asmak, el ve ayak kesmek, dövmek, eşeğe ters bindirerek şehirde teşhir etmek, falakaya yatırmak, tomruğa vurmak ve zindana atmak gibi cezalar sayılmaktadır¹²⁵. Bunların arasında isyan eden bir emirin suçunun hapis ve öldürülme, hırsızlık suçunun cezası el kesme, zina suçu ise yüz sopa olarak kaydedilmekte diğerlerinin hangi suç karşılığı verilmesi lazım geldiğinden bahsedilmemektedir¹²⁶. Mevlâna 'nın zindana atılanların gardiyanlara ve eski mahkumlara ayak bastı parası vermeleri gerektiğini aksi akdirde sopa yiyeceklerine¹²⁷ dair verdiği bilgi de orjinaldir.

XIII. yüzyıl tarım ve ziraat hayatına dair bilgilere gelince; genel olarak çiftçilikten bahseden Mevlâna 'nın, kuru tarıma dair verdiği bilgiler arasında bahar mevsiminde ekimi yapılan buğday ve arpa ziraatı temel teşkil eder¹²⁸. Yetişen ürün değirmenlerde un haline getirilerek¹²⁹ halkın istifadesine sunulurdu. Bunların yanında pamuk ziraatı yapanlar da vardı¹³⁰. Sulu tarımda yetiştirilen sebzeler arasında Salatalık, lahana, soğan, ıspanak, pırasa, tere, marul adı geçenlerdir¹³¹. İncir, nar, armut, elma, üzüm¹³²; ise meyve olarak zikredilenlerdir. Bunlardan başka, çiçek yetiştiriciliğinden de bahsedilirken, gül, reyhan, sümbül, yasemin yetiştirilen çiçek çeşitleridir¹³³. Ziraatle ilgili olarak sulama kanalları ile havuz ve su bentlerinden de bahseden¹³⁴ Mevlâna , köy hayatı ile ilgili olarak, bal elde etmek için arıcılık yapıldığı, ipek elde etmek içinde ipek böceği yetiştirildiğini ifade eder¹³⁵.

Mevlâna XIII. yüzyılda çiftçi ve köylünün en büyük düşmanı olan tehlikeler ve tabii afetler hakkında da bilgi verir. Bunların başında sürü sahiplerinin en büyük düşmanı olan kurt gelmektedir¹³⁶. sel baskınlarından ve uzun yıllar süren kıtlıklardan da bahsedilmekte¹³⁷, bunların yanında ürünlerin baş düşmanı olan çekirge istilası, porsuk, fare ve köstebekler de köylüleri sıkıntıya sokan problemlerden sayılmaktadır¹³⁸. Yine erezyon da çiftçinin karşılaştığı sıkıntılardandır¹³⁹.

¹²⁵ *Mesnevi*, I, 344-345, 390; IV, 1147, 1707, 3091-3093; VI, 1508; *Fihî Mâfih* , s. 35, 271, 329.

¹²⁶ *Mesnevi*, I, 653.; II, 671; III, 1677-1681, 3451.

¹²⁷ *Mesnevi* II, 592.

¹²⁸ *Mesnevi*, I, 1839; *Fihî Mâfih* , s. 105.

¹²⁹ *Mesnevi*, I, 3089.

¹³⁰ *Mesnevi*, I, 1595.

¹³¹ *Mesnevi*, I, 2409, 3739; *Fihî Mâfih* , s. 169.

¹³² *Mesnevi*, I, 1729, 2306, 2363; *Fihî Mâfih* , s. 158.

¹³³ *Mesnevi*, I, 1895-1896, 2095.

¹³⁴ *Mesnevi*, I, 564, 879.

¹³⁵ *Mesnevi*, I, 1009-1011, 1312; *Fihî Mâfih* , s. 335.

¹³⁶ *Mesnevi* II, 1900; III, 385-394.

¹³⁷ *Mesnevi*, I, 1660, 1743, 2270; VI, 92.

¹³⁸ *Mesnevi*, I, 857, 1292; III, 4800; IV, 97, 3581; V, 29; *Fihî Mâfih* , s. 170.

¹³⁹ *Mesnevi* II, 1221.

Mevlâna'nın eserlerinde XIII. yüzyıla ait iktisadi ve ticari hayat gayet canlıdır. O genellikle şehirlerdeki ticaret hayatı hakkında bilgi vermekle beraber, deve kervanlarıyla¹⁴⁰ yapılan gerek ülke içerisindeki dahili ticaret gerekse uluslararası ticaret¹⁴¹ hakkında epey bilgi verir.

Mevlâna'nın o dönem için adeta uluslararası bir fuar olan Yabanlu adında bir pazardan söz etmesi gayet ilgi çekicidir. Bu uluslararası Yabanlu pazarında “kusurlu, sahte ve kalp emtia bulunduğu gibi, kazanç getiren çok kıymetli mallar da bulunur. Yabanlu, tacirler için gerçekten büyük bir kazanç yeridir”¹⁴². Mevlâna'nın eserinde zikrettiği Yabanlu Pazarı'nın yerini Prof. Dr. Faruk Sümer, Kayseri ile Pınarbaşı arasında gösterir. Ayrıca Sümer, bu uluslararası pazarın Selçuklu Türkiye'sindeki ehemmiyeti ve burada satılan mallar hakkında da detaylı bilgiler vermektedir¹⁴³.

Mevlâna'ya göre özellikle uluslararası ticarete alış-verişe esas olan başlıca mal köledir. Mevlâna köle pazarlarından satın alınan “kölelerin küçük yaşta olmasına dikkat etmek gerektiğini, çünkü bir kölenin yaşı ne kadar küçük olursa kendi ailesi ve memleketi hakkında daha az şey hatırlayacağı için daha iyi hizmet edeceğini”¹⁴⁴ ifade eder. Ticarete esas bir diğer mal ise kumaştır. Mevlâna, tüccarların gidecekleri ülke hakkında önce bir piyasa araştırması yaptıklarını ve duruma göre daha iyi ve kolay satacakları mal aldıklarını kaydeder¹⁴⁵.

Mevlâna, ticaret yolları üzerinde tüccarların konaklama ve diğer ihtiyaçları için yapılmış kervansaraylardan da bahseder. Şehirler arası yapılan ticarete tüccarların başlıca korkusu, yollarda soyguncuların saldırısına uğrayarak ellerindeki sermayelerini kaybetmeleridir. Her ne kadar yollar üzerinde yukarıda geçtiği gibi kervansaraylar varsa da, yollar her zaman güvenli olmuyordu. Mevlâna kervanların yollarını kaybetmemeleri için yollar üzerine dikilmiş direklerden ve taşlardan bahseder¹⁴⁶ ki, bunun bir örneğini de Moğollar devrinde Orta Asya çöllerinde görmekteyiz. Yine O, Konya ile Kayseri arasında bulunan başlıca Kaymaz, Obruk ve Sultan kervansaraylarının varlığından bahseder¹⁴⁷.

Mevlâna yaşadığı devirde genellikle tek kişilik sermaye sahiplerinin yaptığı ticareten bahsetmekle beraber iki veya daha fazla sermayedarın katıldığı ortak ticaretinden de bahseder. Bu konuda küçük esnaftanlardan

¹⁴⁰ *Mesnevi*, I, 1889 ; III, 2626; *Fihî Mâfih* , s. 175.

¹⁴¹ *Mesnevi*, I, 1548; IV, 2373-2375; V, 2528; VI, 387-395.

¹⁴² *Mesnevi*, VI, 4283-4286.

¹⁴³ Faruk Sümer, “Yabanlu Pazarı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ağustos 1985 (37), s. 1-99.

¹⁴⁴ *Mesnevi* II, 843-844; *Fihî Mâfih* , s. 109, 174.

¹⁴⁵ *Fihî Mâfih* , s. 117.

¹⁴⁶ *Fihî Mâfih* , s. 337, 342

¹⁴⁷ *Mesnevi*, VI, 2381-2383; *Fihî Mâfih* , s. 62, 76.

örnek verdiği gibi, başta sultan olmak üzere bazı devlet ricalinin büyük tüccarlarla ticaret yaptığını kaydetmektedir¹⁴⁸. Buna bağlı olarak Moğol devletlerinde başta hakan olmak üzere devlet ricalinin büyük tüccarlarla bazı ortaklıklar içerisine girdiği çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir¹⁴⁹.

Şehirlerdeki küçük esnafın gerçekleştirdiği ticaret ise genellikle çarşı ve pazarlarda dükkanlarda olmaktadır. Para ile tutulan tellallar çarşı pazar gezerek malın reklamını yapar satışı için yardımcı olurlar¹⁵⁰. Mevlâna bu ticaret erbabından bahsederken, dükkanlardaki vitrin düzenlemelerinden ve satışı yapılan malların ambalaj ve paketlenmesinden bahseder ki¹⁵¹, bu bir anlamda modern ticaret hayatını gözler önüne serer. Mevlâna'nın bu küçük esnaf grubuna veresiye satış yapmalarını konusunda bir tavsiyesi önemlidir. Çünkü O'na göre "zenginliğe, veresiyeden yokluk gelir"¹⁵².

Mevlâna'nın yaşadığı devir itibariyle eserine kaydettiği meslekler arasında insanlık tarihinin belkide ilk mesleği olan çobanlık yer almaktadır. Mevlâna Bundan başka halkın çok çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan attar, fırıncı, kasap, terzi, berber, kunduracı, eskici, çadırcı, oduncu, kuyumcu, mimar-mühendis, marangoz, hamamcı, demirci, mezarıcı, derici, dalgıç ve tellal gibi çeşitli meslek erbabını zikreder.¹⁵³

Mevlâna, Selçuklu kültür hayatında önemli yeri olan ahilik ve fütüvvet teşkilatına bağlı olarak usta çırak ilişkilerine de eserinde temas etmektedir. O'na göre "usta hangi hünerde tanınmışsa, çırağı da o hünerde ilerler"¹⁵⁴. Mevlâna'ya göre, bir usta yanına verilen çırağın iyi bir şekilde yetişmesi için ustasının emir ve terbiyesine girmesi ve mutlak itaat etmesi gerekmektedir¹⁵⁵.

Mevlâna kullanımında olan altın dinar, gümüş dirhem ve bakır mangır paralardan bahsederken sık sık şikayetçi olduğu bir konu vardır ki oda ayarı bozuk paradır¹⁵⁶. Mevlâna bu konuda bir taraftan sahte para imal eden kalpazanları suçlarken bir taraftan da bunu kontrol etmeyen devleti suçlu olarak görür.

¹⁴⁸ *Mesnevi I*, 1766, II, 3455.

¹⁴⁹ Bu konuda bkz. İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 130.

¹⁵⁰ *Mesnevi I*, 347; *III*, 3041, 3100.

¹⁵¹ *Fihi Mâfih*, s. 46, 97.

¹⁵² *Mesnevi I*, 134; *II*, 650.

¹⁵³ *Mesnevi I*, 183, 2303, 2785, 3329; *II*, 303-304, 657, 663, 965; *III*, 130-133, 1376; *IV*, 103-104; *Fihi Mâfih*, s. 59, 70, 79, 147, 169, 195-196, 255-256,

¹⁵⁴ *Mesnevi I*, 2829.

¹⁵⁵ *Mesnevi*, V, 1054; *Fihi Mâfih*, s. 85.

¹⁵⁶ *Mesnevi I*, 2234, 3530; *II*, 502, 2087; *Fihi Mâfih*, s. 17, 163.

Ticari hayata bağılı olarak Selçuklu Türkiyesinde geçerli ve makbul olan kıymetli madenler arasında altın, gümüş, yeşim taşı, yakut ve elmas ile denizden dalgıçlar vasıtasıyla binbir zorluklarla çıkarılan inci ve mercanlar sayılmaktadır¹⁵⁷. Söz madenlerden açılmışken tuzla madenlerinin de Mevlâna tarafından sık sık zikredildiği ve deve katarları ile Anadolu'nun her köşesinde tuz ticaretinin yapıldığı ifade edilmektedir¹⁵⁸.

X. yüzyıldan itibaren İslam dairesine kitleler halinde giren Türkler, bu yeni dinin resim ve heykeli yasaklaması sebebiyle zamanla başta hat, ebru, tezhip olmak üzere güzel sanatlarda kendisine yeni uğraşı alanları bulmaya çalışmıştır. Ancak XIII. yüzyılda İslamın yasaklamasına rağmen gerek Selçuklu saraylarında gerekse şehir surlarında, işyerlerinde ve bazı evlerde resim ve heykel tarzı örneklerin varlığı çeşitli kaynaklar tarafından zikredilmektedir. Mevlâna da, bu konuda hayli bilgi mevcuttur. O genellikle, mahir ressamlardan, kağıt, ve hamam duvarları üstüne yapılmış enfes güzellikteki insan ve tabiat resimlerinden¹⁵⁹, bazı kervansaraylardaki havuzların kenarında insan ve başta kuş olmak üzere çeşitli hayvan tasvirlerinden oluşan heykellerden, yine çeşitli hayvan suretleri şeklinde mumdan yapılmış küçük heykellerden bahsetmektedir¹⁶⁰.

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda musiki hayatı da hayli renklidir. Mevlâna bu konuda, başta saray olmak üzere halkın eğlenceye olan düşkünlüğüne işaret etmektedir. O'nun verdiği bilgilerden bu dönemde kopuz, saz, davul, zurna, tambur, tef, ney, rebap başlıca musiki aletleridir¹⁶¹. Müzik eşliğinde şarkıcılar tarafından cezbeli şarkılar söylendiği, dinleyicilerin bu şarkılara coşkulu biçimde el ve ayak vurarak, parmak şıklatarak eşlik ettiği, münferit ve toplu olarak sema ve raks yapıldığı, halay çekildiği anlaşılmaktadır¹⁶². Mevlâna müzikteki nota ve durak işaretlerinin yanında musikinin 24 makamı olduğunu ve musiki icra eden sanatçıların bu 24 makamı bilmek zorunda olduklarını da söylemektedir¹⁶³.

Sonuç

Mevlâna eserlerini bir mutasavvıf olarak kaleme almış, ve halkı irşad amacıyla bu eserlerde dini sohbetlere yer vermiştir. Ancak bu arada O, Anadolu'nun XIII. yüzyıl siyasi, iktisadi ve kültür hayatı hakkında da pek

¹⁵⁷ *Mesnevi I*, 178, 515, 1017, 1501, 1684;II, 109;III, 4286; *Fihi Mâfih* , s. 24, 284.

¹⁵⁸ *Mesnevi I*, 2003, *Fihi Mâfih* , s. 93.

¹⁵⁹ *Mesnevi, I*, 1020, 2766,2770,3035; II, 2537; III, 937, 1372-1373; VI, 142; *Fihi Mâfih* , s. 215.

¹⁶⁰ *Fihi Mâfih* , s. 62, 167.

¹⁶¹ *Mesnevi, I*, 598-599, 2024;II, 1793; III, 98, 3201 ; IV, 743; *Fihi Mâfih* , s. 267.

¹⁶² *Mesnevi I*, 867, 1565, 2072, 3675; III, 4273-4274; IV, 742; V, 957; *Fihi Mâfih* , s. 277, 293.

¹⁶³ *Mesnevi I*, 2194-2195, 3864; VI, 1657.

çok kıymetli bilgi vermekten geri kalmamıştır. Bu döneme ait yerli kaynakların azlığı göz önünde tutulacak olursa, Mevlâna 'nın verdiği bilgilerin ne kadar kıymetli olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Mevlâna , her ne kadar XIII. yüzyıl Anadolu hayatını tasvir etse de, O'nun verdiği bilgilerden Anadolu'daki kültür hayatının Orta Asya ile bağlantısının gözardı edilemeyeceği, Türk tarihinin, kültürünün bir bütünlük ve devamlılık arzettiği fikrinin teyit edildiği görülmektedir.